

Strípky vzpomínek na viroložku Marii Brůčkovou

Dne 28. ledna jsme se rozloučili v kostele sv. Václava v Košířích s dlouholetou vedoucí Národní referenční laboratoře pro AIDS Státního zdravotního ústavu v Praze (NRL pro AIDS SZÚ), paní RNDr. Marií Brůčkovou, CSc., Marií či Marienkou (jak se podepisovala do SMS zpráv). Dlouhá léta jsem s ní spolupracoval a pojily nás četné pracovní, společenské a osobní zážitky, mnohdy velmi vážné, ale často i úsměvné. Některé z nich bych zde rád připomněl.

S Marií jsem si tykal od doby, kdy jsem po stránce administrativní opustil Národní referenční laboratoř SZÚ a stal se na ústavu v r. 1996 vedoucím Pracoviště manažera Národního programu HIV/AIDS (NP AIDS). Paní dr. Brůčková mi tehdy řekla: „Jaro, od nynějška jsme oba vlastně šéfové, a je tedy na čase, abychom si začali tykat“. Rád jsem nabídku přijal, neboť jsem k Marii vždy cítil blízkost i pro fakt, že měla ráda již mou maminku, doc. Zdeňku Jedličkovou, se kterou se znaly mnoho let. Společně pracovaly pod vedením doc. Lubomíra Syručka a pojilo je oboustranné přátelství a přízeň. Marie se ke mně, možná proto, chovala vždy „mateřsky“ (ona rozená 1930 a já 1957). A já jsem se k ní často choval, bohužel, jako nezbedný, tvrdohlavý a nevděčný syn.

Jak ale vzniklo naše profesionální pouto v oblasti stejného zaměření na HIV a onemocnění AIDS – její specializace v oboru laboratorní diagnostiky viru HIV a má v oblasti epidemiologie HIV/AIDS a posléze managementu Národního programu HIV/AIDS?

Psal se r. 1990 a já jsem byl vyslán svým školitelem Johnem T. Careym na 6. konferenci HIV/AIDS do San Franciska. V tom roce jsem byl stipendistou Fulbrightovy nadace na Case Western Reserve University (CWRU) v Clevelandu, Ohio, v problema-

1 Marie Brůčková (vlevo), Jaroslav Jedlička a Jana Vandasová po skončení XV. světové konference o AIDS, Bangkok (2004)

tice importovaných nákaz ze zemí tropů a subtropů. Tehdy jsem byl zaměstnancem Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů (ILF) a můj nadřízený, prof. Vladimír Šerý, mi pomohl v získání stipendia do USA právě v tomto oboru. Velkou epidemiologickou hrozbu v této době začal představovat právě AIDS, jedna z importovaných nákaz zejména ze subsaharské Afriky, a tak jsem se stal stážistou J. T. Carey Special Immunology Unit v University Hospitals of Cleveland, Ohio.

Během konference jsem se v kuloárech potkal právě s paní dr. Brůčkovou, která na konferenci zastupovala Československo a Státní zdravotní ústav. Byla to náhoda, že jsme na sebe narazili ve skrumáži účastníků. Nezapomenu na její radostný úsměv a smích, když jsme se potkali jako dva Češi daleko od domova, na pobřeží Tichého oceánu, oba vzdáleni od svých blízkých a naší země, která právě procházela obdobím optimistické transformace od reálného socialismu ke svobodné společnosti.

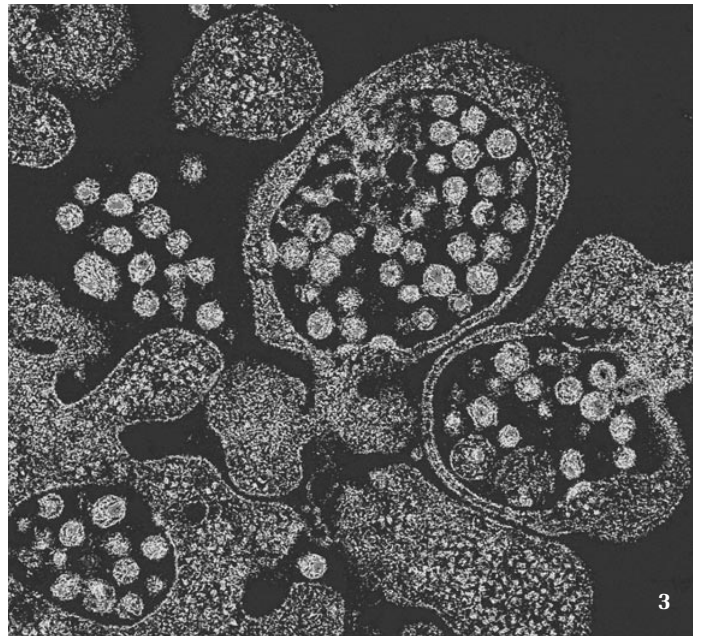
Chci vzpomenout historku, která se pojí k našemu tehdejšímu setkání. Pozval jsem Marii na oběd a měl jsem na mysli orientální kuchyni, která v té době byla v USA velice oblíbená a přitom i finančně přijatelná. Společně jsme vyrazili do uliček San Franciska najít nějakou čínskou restauraci. Jak známo, San Francisco je kopcovité město a v dále jsem zahlédl nápis Oriental. S Marií jsme stoupali do kopce s mým ujištěním, že tam bude jistě restaurace s exotickou kuchyní. A když jsme dorazili blíže, objevil se celý nápis, tak, jak jej neon prezentoval:

Oriental massage. Marie se začala srdečně smát... a byl to přímo záchvat smíchu.

Musel jsem se smát také a řádně se omluvil, že to bylo „kouzlo nechtěného“. Nicméně i tato situace, pravděpodobně erotický masážní salon v režii asijských masérek, byla jaksi „patognomonická“ pro budoucnost, kdy nás osud spojil v tom, že jsme mimo jiné společně realizovali epidemiologické studie zaměřené na prevalenci pohlavně přenosných infekcí, včetně HIV/AIDS v České republice, a to v erotických a masážních salonech – u jejich klientů i zaměstnanců. Prvotně šlo o epidemiologické sledování (surveillance) v režii ČR, později i ve spolupráci se Světovou zdravotnickou organizací (Evropská úřadovna v Kodani) a poté s jejím Speciálním programem pro AIDS, posléze se Světovým programem OSN pro HIV/AIDS (UNAIDS) a Evropským střediskem pro prevenci a kontrolu nemocí (ECDC).

Po ukončení stáže na CWRU jsem se vrátil z USA a Marienka mně nabídla částečný úvazek u ní na SZÚ, jako epidemiologovi, který by se měl se statistiky podílet na formě reportingu měsíčních hlášení HIV/AIDS v ČR. Dostal jsem za úkol pomoci vybrat podstatná data, která by byla prezentována ve formě grafů, ze začátku skutečně každý měsíc generovaných na novém vynálezu: PC, resp. na mém nejnovějším laptopu Zenith (20 MB HD), který jsem si zakoupil z Fulbrightova stipendia a přivezl do tehdejšího Československa. Pracoviště jsem měl v takřka podzemních prostorách „Moráku“, kde NRL AIDS sídlila. Šlo o bývalý laboratorní box, oddělený posuvnými skleněnými dveřmi, kde jsem mohl „vyřábět grafy“ a podílet se na textových zprávách pro Ministerstvo zdravotnictví a Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie (CEM).

Tehdy byl na návštěvě v SZÚ ministr zdravotnictví Martin Bojar. Projevil zájem navštívit i pracoviště AIDS, neboť tato problematika byla „horkým bramborem“ a Světová zdravotnická organizace pořádala pro nově svobodné země střední a východní Evropy četná školení, inspekce a supervize. Marie mně tehdy sdělila, že pan ministr by rád navštívil i epidemiologické pracoviště pro HIV/AIDS. Obávala se, že však prostory nejsou „reprezentativní“, a že tam tedy nemůže pana ministra zavést. Oponoval jsem. Jen ať to pan ministr vidí, v jakých podmínkách pracujeme, bez denního světla a náležitého prostorového vybavení. Marie s tím nakonec souhlasila, a tak pan ministr Bojar navštívil i přizemí „Moráku“ a na vlastní oči viděl stísněné a nevyhovující prostory. Jeho návštěva pak přispěla k tomu, že SZÚ získal potřebné finanční prostředky a NRL AIDS se později mohla přestěhovat do budovy č. 3 v areálu SZÚ, kde se jí dostalo odpovídajících prostor a vybavení, a navíc Pracoviště manažera NP AIDS získalo dvě samostatné místnosti – jednu kancelářskou a druhou pro potřeby pravidelných zasedání Výkonného výboru NP AIDS. Víím, že jsem si přál stůl kruhového tvaru, ovšem příslušné oddělení SZÚ se podívovalo, proč by mělo kupovat jiný stůl než běžný obdélníkový. Marie tehdy za mne orodovala na příslušném hospodářském oddělení. Jako respektované osobnosti (mimo jiné budoucí nositelce státního vyznamenání Za zásluhy v r. 2001)

se jí nesnažili protivit, a tak jsme si při zasedáních výboru byli všichni rovni a nikdo nesešel v čele či vzadu.

V r. 1991 jsem odjel znovu do USA, tentokrát do Středisek pro kontrolu a prevenci nemocí (CDC) jako externista v problematice surveillance HIV formou anonymních nevztažných studií. Pracoval jsem v oddělení Timothy Dondera a měl jsem přístup k protokolům epidemiologických studií pro rozličné populační skupiny – běžnou populaci, injekční uživatele drog, muže mající sex s jinými muži, sexuální pracovníce atd. To nás opět přivádí k zařízením, která se pak také pro mě s Marií stala centrem pozornosti při monitorování výskytu HIV/AIDS u nás, a to zejména ve spolupráci s terénními sociálními pracovníky Hanou Malinovou, pro niž byly cílovou skupinou komerční sexuální pracovníce, a posléze i s László Sumeghem, zaměřujícím se na komerční sexuální pracovníky.

Po návratu mně Marie nabídla plný úvazek v NRL pro AIDS. Společně jsme začali uskutečňovat „rodinu“ anonymních nevztažných studií HIV/AIDS v rozdílných populačních skupinách na podkladě sérologických vyšetření prováděných v NRL AIDS. Naše spolupráce dále pokračovala na půdě NRL AIDS SZÚ, ale byli jsme nově Ministerstvem zdravotnictví tlačeni, abychom se podíleli i na prevenci HIV/AIDS. Spolupracovali jsme s tehdejšími Národním centrem podpory zdraví (NCPZ), které sice mělo finanční prostředky na prevenci této nemoci, ale žádné odborné „know-how“, jak skutečně efektivní preventivní programy realizovat. Byli jsme požádáni o spolupráci na projektu Kandela pro učitele základních škol. Naším posláním byla instruktáž pro učitele, jak provádět osvětu této nemoci mezi žáky. A tím začal Mariin a můj léta trvající projekt Putující cirkus, jak ho ona nazvala. Společně jsme v letech 1992–95 cestovali po školách v ČR a seznamovali učitele s problematikou HIV/AIDS. Marie přednášela virologii a diagnostiku HIV/AIDS, vždy vynikajícím způsobem, kterým vzbuzovala mimořádnou pozornost účastníků a často jí na konci tleskali a děkovali, já klinický obraz, epidemiologii a formy prevence ve světě. Používali

2 Marie Brůčková při přednášení zprávy o činnosti Národní referenční laboratoře pro HIV/AIDS Státního zdravotního ústavu na konferenci s názvem AIDS a my (2008). Mezinárodní konference AIDS a my byla pořádána občanským sdružením Společně proti AIDS a drogám od r. 2007. Konala se vždy v listopadu k příležitosti Světového dne boje proti AIDS (1. prosinec) v Poděbradech. Během řady let na ní přednášela řada špičkových vědců z Evropy, USA a z mezinárodních organizací (WHO, UNAIDS, UNDP, Červený kříž ad). Foto z archivu J. Jedličky (obr. 1 a 2)

3 T lymphocyty infikované HIV. Tvorba virových partikul a jejich shromažďování v buněčné cytoplazmě. Nové viriony se uvolňují do zevního prostředí „pučením“ z buněčné membrány. Prozařovací elektronový mikroskop. Foto F. Weyda k článku M. Brůčkové v Živě nazvanému Dvacet let od objevení viru HIV (2003, 5: 194–196)

jme diapozitivy, průsvitky a epidiascopy. Éra PowerPointu totiž ještě nenastala.

Lidsky zajímavou vzpomínku na ni mám ze společné 15. konference o HIV/AIDS v Thajsku. Za Českou republiku a SZÚ jsme se účastnili konference Marie, Jana Vandasová a já. J. Vandasová pracovala s Marií v NRL AIDS jako viroložka. Spolupodílela se zvláště na diagnostice infekce HIV (na stanovení protilátek HIV-1/2 a HIV-1 p24 antigenu a na kvantitativním stanovení HIV nukleových kyselin), ale i na celé řadě mezinárodních projektů, jejichž spoluřešitelem byl SZÚ v Praze. Po skončení konference zbýval jeden volný den do odletu, a tak se nám podařilo zorganizovat ještě výlet do dechberoucího thajského města Ajutthaja, kde jsme si najali člun a absolvovali nezapomenutelnou plavbu mezi khmerskými památkami z 13.–18. století (obr. 1).

Marie byla věřící, katolička, a neskrývala lásku ke svému křesťanskému společenství a milovanému kostelu v Košířích, navrženému architektem Josefem Gočárem. Byla neokázale věřící osobou. Překvapila mne poté, co jsme z lodi vystoupili a pravila: „Jaro, když tu vidím všechny ty usměvavé tváře, řekněte mi, proč jsme sem, proboha,

posílali ty misionáře, aby ty buddhisty obrátili na křesťanskou víru...“. Na její slova nemohu zapomenout a mám je v hlavě dodnes. Křesťanka a zároveň tolerantní osobnost, která pochopila svět, a proto si klade otázky, na které je tak těžké hledat odpověď a nalázat jejich řešení.

Po r. 1996 jsme nadále spolupracovali ve Výkonném výboru NP AIDS, a to prakticky až do r. 2009, kdy na post manažerky Národního programu nastoupila Džamila Stehlíková, předtím ministryně pro lidská práva. Po boku Marie jsem tedy strávil celkem dvě dekády života (1990–2009).

V r. 2015 to byla ona, kdo doprovodil mou maminku (spolu s mou nejbližší rodinou) na její poslední cestě. Od rotundy sv. Martina na Vyšehradě až k uložení do hrobu. Loučil jsem se s maminkou a Marienka stála v té chvíli vedle mne.

S Marií jsme zůstávali nadále v kontaktu a vzájemně jsme se navštěvovali. Pravidelně jsem jí volával na Štědrý den. Na sklonku r. 2024 (28. prosince) jsme si volali naposledy. Pozvala nás s mou paní k sobě domů na jaře, že se ještě domluvíme...

Vzpomínám na velkou osobnost, vzrůstem malou dámu velkého ducha a srdce. Ženu s velkým přehledem a dlouholetými zásluhami na poli virologie a zejména HIV/AIDS u nás. Pracovitou, důslednou, velkorysou a obdivuhodnou ženu, která nastavila a sřežila vysokou laťku laboratorní diagnostiky HIV/AIDS a přitom za každým oním „reaktivním“ či „pozitivním“ výsledkem viděla člověka, lidský osud a pozemské trápení. A na straně druhé vždy i naději, víru a lásku v nás, chybuječích smrtelnících.

P.S. Marie, prosím, nezlob se na mne za má chaotická, ale snad upřímná slova. Byl bych rád nadále tvým žákem, neboť jsem jím byl vždy rád. Zdravím tě tam nad obzor, ale nemohu slíbit, že se k tobě přidám. Nevím totiž, jak mne jmenovec tvého syna Petra „prolustruje“ a zda mne pustí za tebou. Víím však, že ty se za mne budeš přimlouvat. Děkuju ti za všechno. Bylo mi ctí a radostí pracovat s tebou a být s tebou. Děkuju a nezapomenu. Nepláču a „držím poker face“, jak jsi mne opakovaně učila a vyzývala v mých slabých chvílích.